

olakšicama zaokreta ili o pomodnosti nema ni reči. Tražiti od konvertita da se nijansirano i odmereno odredi prema uzrocima napuštanja ranijeg opredeljenja je isto što i tražiti od staljiniste da se kritički suoči sa tezom o neizbežnom putu u komunizam. Tako se i Fire na kraju predgovora arogantno odnosi prema vlastitoj iluziji i lakonski napominje da ne žali što je proživio iluziju u vremenu kada je bila najrasprostranjenija i da sudi o svojoj zaslepljenosti bez praštanja i ogorčenja "jer opravdanje koje se često nalazi u namerama nije iskupljenje za neznanje i taštinu". (Fire 1996, 12). I tačka. Sledi da je promena opredeljenja ne samo normalna nego gotovo i poželjna. Koliko naučnika danas, a koliko će u budućnosti pravdati svoje zaokrete ovom Fireovom lakonskom porukom? Uticajni istoričar je pod izgovorom otrežnjenja od iluzija normalizovao temeljite zaokrete i lišio ih moralnih dilema, a time značaj idejnopolitičkog opredeljenja za nauku relativizovao. Jer u nauci se ne napušta samo poželjna vizija društva, već i teorijski i metodološki aparat kojije usavršavan decenijama i proveravan u istraživanju društvenih protivrečnosti. Političari konvertiti nisu obavezni minulom opredeljenju kao što su naučnici. Napuštajući marksizam naučnici su manje ili više korenito odbacivali minulo shvatanje determinizma i istraživačkih prioriteta i okretali se oprečnim teorijskim orijentacijama. Relativizacija nauke manje je razumljiva od relativizacija politike (ovde je reč o korenitim zaokretima iz marksizma u zagriženi antimarksizam, a ne o nužnom sazrevanju i korigovanju ranijih gledanja što je u nauci poželjno). Svojevremeno je Mahnajm (Mannheim) isključivosti intelektualaca objašnjavao njihovim misionarstvom. Izmenjeno Fireovo idejnopolitičko samopoimanje je bitno uticalo na izbor izvora. Fire za najbolju knjigu o socijalizmu proglašava delo B. Suvarina "Staljin", a neobično dokumentovane radove I. Dojčera (Deutscher) npr. gotovo i ne pominje jer je ovaj verovatno ubrojan u pisce zasenjene iluzijom. Marksistička naučna literatura o staljinizmu olako se ignoriše kao delo vernika, verovatno iz uverenja da je pristrasna jednako kao što je fašistička o fašizmu. Da je više pažnje povećeno marksističkom antistaljinizmu bilo bi jasnije i Fireu i čitaocima njegove knjige da je "disidentski i samokritički" potencijal fašističke i socijalističke ideologije različit. Najposle da Fireovo mišljenje nije imuno prema manihejskoj shemi prijatelj-neprijatelj pokazuje njegova tvrdokorna pretpostavka da su neprijatelji liberalne misli neizbežno među sobom prijatelji.

Fireov izbor izvora delom je nametnut piščevim stilom i načinom izlaganja. Esejistički zavodljivo izlaganje lišeno je suvoparnosti pojmovne i teorijske strogosti, eruditsko je i prožeto zanimljivim poređenjima različite vrednosti. Pisac je svestan nekih ključnih teorijskih teškoća, ali izbegava da se u njih bliže upušta. U zaključnom poređenju komunizma i fašizma lapidarno dodaje da je "ideja o totalitarizmu neophodna i teško pojmljiva" (Fire 1996, 531), ali je ne napušta. Knjiga je prepuna zanimljivih i umesnih, ali i neobaveznih analogija, političkog logiciziranja i dijalektičkih paradoksa koje se više oslanjaju na široku piščevu obaveštenost i sklonost ka filozofiji istorije, a manje na odmereno i višeslojno sagledavanje funkcionalnosti ideologija i režima (nema razlikovanja faza modernizacijskog i stagnantnog učinka socijalizma, uticaja zatečene političke kulture na autoritarni razvoj socijalističkih režima i ideologija, nepovoljne spoljopolitičke situacije SSSR-a tridesetih godina sl.). Velika je šteta što je kod istoričara Fireovog formata kritički naboj savladao hladnog analitičara, a idejnopolitičko opredeljenje gotovo na svakoj stranici prepoznatljivo je do toga da se neke piščeve ocene unapred mogu predvideti. Niz zanimljivih sintetičkih zapažanja o prirodi funkcionisanja totalitarnih ideologija je uokviren apriornom logikom dokazivanja sličnosti i istovetnosti komunizma i fašizma koje su ispod nivoa diferenciranih teorija o totalitarizmu. Zanimljivi pasaži gotovo literarne vrednosti smelo i uspešno prožimani su oštroomnim